

- Cæleste ingenium post gaudia candida tetro A
 Cessisse stomacho! fervent bella horrida, fervent
 Ossibus inclusa: fremit et discordibus armis
664 Non simplex natura hominis: nam vi-
 [scera limo
 905 Effugiata premunt animum: contra ille, sereno
 Editus afflato, nigrantis carcere cordis
 Æstuat, et sordes arcta inter vincia recusat.

GLOSSÆ VETERES.

902. Bella, virtutum et vitiorum, Iso.
 903. Ossibus, humanis, I.
 906. Editus, emissus vel factus; spiritus hominis.—
 Cordis, carnis, I.
 908. Lux, atque tenebræ, spiritus et vitia, I.
 910. Præsidium, ad præsidium, I.
 912. Ubi, prius, I.
 De 12 lapidibus. — In jaspide ergo fidei viriditas,
 in sapphiro spei cælestis altitudo, in chalce lone flamma
 charitatis internæ figuratur. In smaragdo autem ejusdem
 fidei fortis inter adversa confessio, in sardonico sancto-
 rum inter virtutes humilitas, in sardio reverendus marty-
 rum cruor exprimitur. In chrysolitho vox spiritalis inter

- Spiritibus pugnant variis lux, atque tenebræ.
 Distantesque animat duplex substantia vires:
 910 Donec præsidio Christus Deus adsit, et omnes
 Virtutum gemmas componat sede piata.
 Atque, ubi peccatum regnaverat, aurea templi
 Atria constituens, texat spectamine morum
 Ornamenta animæ: quibus oblectata decuro
 915 Æternum solio dives Sapientia regnet.
- miracula, in beryllo prædicantium perfecta operatio,
 in topazio eorundem ardens contemplatio monstratur.
 Porro in chrysopraso beatorum martyrum opus pariter
 et præmium, in hyacintho doctorum cælestis ad alta
 sublevatio et propter infirmos humilis ad humana di-
 scensio, in amethysto cælestis semper regni in humilium
 animo memoria designatur. Singulique lapides pretiosi
 singulis sunt fundamentis deputati; qui licet omni s
 perfecti, quibus civitas Dei nostri in monte sancto ejus
 ornatur atque fundatur, spiritalis gratiæ sunt lucis
 fulgentes: alii tamen per spiritum datur sermo sapientie,
 alii sermo scientiæ, alii gratia sanitatum, alii ge-
 nera linguarum, alii fides in eodem spiritu, etc., Iso.

COMMENTARIUS.

901. Weltzius e ms. Piccarti notat post gaudia can-
 dida retro.
 902. Ald. et nonnulli vulgati cum Picc., cessisse e
 stomacho. Vera lectio est cessisse stomacho, neque
 ullam colicem dissentientem reperimus.
 903. Simili ratione Ald., Giselin. et alii, ossibus,
 atque inclusa fremit. Heinsiani, Erf., Egm., Widm.,
 Pal., Mar., Rat., Ang., Alex., Vatt. F, G. H. L., Ossibus
 inclusa: fremit et discordibus armis. Fuld. et Palat.
 distinguunt, Ossibus inclusa fremit et discordibus armis.
 905. De verbo effugio vide hymnum 40 Cathem.,
 vers. 4, circa exsequias. Put., animam, cui adhæret
 Vat. C. Alii, animum.
 906. Ang., male, nigrantis in carcere cordis. Vat. C,

- nigranti carcere cordis. Alii, nigrantis carcere cordis.
 909 Erf., distantes animo. In Vatt. L, O, distantes
 animat. In Vat. D est locus vacuus duobus versibus
 post hunc idoneus; tum sequitur Donec præsidio.
 910. Paschalius, de Coronis pag. 124, lib. II, cap.
 15, intelligit flores mystico sensu esse has gemmas
 virtutum.
 911. Picc., Gis. ad oram, sede beata. Vat. O, male,
 sede privata. Confer pulcherrimum byannum, Cælestis
 urbs Hierusalem.
 915. In Vatt. F, L, regnat; alii, regnet. In Marietti
 codice, Explicit liber Prud. de Psychomachia. In Vat.
 C, Explicit liber Prudentis. In Vat. F, Explicit liber
 Prud. de Sichomachia. In Vat. D, Explicit liber.

DITTOCHÆUM.

TESTAMENTUM VETUS.

- 665** 1. Adam et Eva. C **666** Facta, per anguinum malesuada fraude
 Eva columna fuit tum candida, nigra deinde [venenum,

GLOSSÆ VETERES

1. Eva columna, sunt tetrasticha.— Tum, primo, I.

COMMENTARIUS.

1 et 2. Hoc opus Aldus vocat *Dittochæum*; et non
 video cur alii titulum mutaverint, et de novo inve-
 niendo cogitaverint. In Prag. inscriptio est *Dicta
 Prudentii Aurelii*: versus omnes sunt continuati
 absque ullo titulo. In Mar., *Incipiunt tituli historiarum
 per Adam et Eva* (legendum *per Adam et Evam*).
 In cod. Vat. A nullus titulus, et negligentissime
 omnia scripta. In Vat. B, *Tituli historiarum per Adam
 et Evam*; ita etiam in Rat. In Alex., *Incipiunt tituli
 historiarum*; ad marginem caractere veteri, sed
 miniori, *Iste liber D. rocheum vocatur, id est duplex
 resectio*. In Urbinatæ cod., *Incipit liber Ditrocheus,
 qui continetur in titulis historiarum*. In Vat. I, *Incipiunt
 tituli historiarum per Adam et Eva*. In Vat. Q
 desunt tituli. Alia vide proleg. cap. 5, 4 et 5, ubi de
 operibus Prudentii agitur. In Mar. ponitur *Ditto-
 chæum* post odem *Immolat Deo Patri*, quæ est epi-
 logus in Aldo et in nostra editione. In Vat. B ponitur
 post librum *Peristephanon*. Chamillardus cum aliis
Enchiridion inscribit, et addit nonnullos cum Fa-
 bricio hoc poemation tribuere Amæno cuidam ignoto

precis poetæ, alios cum Sichardo Sedulio, qui scilicet
 cultius hoc poema est cæteris carminibus Prudentii.
 Ante Chamillardum Philippus Labbeus asseruerat,
 hoc carmen cæteris Prudentii præstare, ideoque
 Prudentio a multis abjudicari. Idem affirmat
 Bailletus in *Judicis Sapientum de Prudentio*. Aldus
 in *Vita Prudentii* contrarium testatur: *διτροχάδον,
 duplex cibus, διτρος duplex, et ὄχη cibus*. Sunt enim
 tituli historiarum Veteris et Novi Testamenti, atque
 hinc puto *Dittochæum*, hoc est, duplicem cibum appella-
 tum hunc librum a Prudentio. Sed quoniam non sic
 exultus est et elaboratus hic liber, ut cæteri a poeta
 compositi, sunt qui non esse Prudentii dicunt. Ego
 vero ipsum a cæteris separare non sum ausus, tum quia
 Gennadius, qui post divum Hieronymum scripsit de
 viris illustribus, *Dittochæum a Prudentio compositum
 dicit, tum etiam quia in antiquissimo codice cæteris
 Prudentii operibus insertus et hic erat libellus, et pro
 DITTOCHÆUM, DITROCHÆUM titulus, scriptorum culpa,
 quod conjicio facile, quia interpretatum inibi est anti-
 quissimis characteribus, DUPLEX RESECTIO pro DUPLEX*

667 Tinxit et innocuum maculis sordentibus A

[Adam.

Dat nudis ficulna draco mox tegmina victor.

2. Abel et Cain.

5 Fratrum sacra Deus nutu distante duorum

Æstimat, accipiens viva, et terrena refu-
tana.

Rusticus invidia pastorem sternit. In Abel
Forma animæ exprimitur: caro nostra in mu-
[dere Cain.

GLOSSÆ VETERES.

3. Tinxit, infectit. — Maculis, peccatis, I.

4. Tegmina, alias perizonuta, I.

5. Nutu distante, discretiva potestate, I.

6. Refutans, respiciens, I.

7. In Abel, moraliter, I.

COMMENTARIUS.

cius. De hoc titulo antiquissimo in codd. et interpretatione vide proleg., præsertim toto capite quarto. Heinsius ex suis notat: In glossa Oxon., *Iste liber proprie Dirocheum vocatur*: in Oxonio altero codice, *Incipiunt tituli historiarum Aurelii Prudentii Hispaniensis, quod Dirocheum de utroque Testamento vocatur*. In Thuan. sub titulo *Historiarum citatur initio operis*, ubi index poematum Prudentianorum exhibetur. Et sub finem hujus poematis, *Explicit Tituli historiarum*. In Canch., *Tetrasticha de Veteri et Novo Testamento*. Heinsius *Diptychon* inscribit ex conjectura Gifanii, negatque fetum Prudentii esse: sed quod Aldum idem censuisse affirmat, fallitur, ut ex verbis Aldi patet. Ex Thuan. cod. lemmata tetrastichorum expressit Heinsius, quo vetustius aliud exemplar non viderat. Sichardus ait, se inscriptionem vulgatam hujus libri mutasse, nisi exemplaribus veteribus, quæ non habent *Dittocheum*, sed *Enchiridion*: fateur vetustissima quæque exemplaria in eo mire convenire, ut Prudentio adj dicitur hoc opus, sed suspicatur esse Selulii, aut Amœni cujusdam, cujus nomen præxum viderat in vetusto codice Argentoratensi. Hunc colicem fuisse Wernerii Wolfini Argentoratensis refert ipse Sichardus in præfatione ad omnia opera. Fabricius non recte ait, Sichardum in ea esse opinionem, ut opus sit Sedulii: nam dubius est Sichardus. Quod autem Fabricius in hæsitacione putat sequendum, quod libro antiquo teste probaretur, adeoque carmen Amœno adjudicandum, non satis sibi constat, nam versus Dittochæi passim laudat sub nomine Sedulii, et aliunde fatente Sichardo vetustissima quæque exemplaria Prudentio illud attribuit. Verum exemplaria nostra vetusta ab exemplaribus Sichardi dissident, nam *Di-tochæum* habent, non *Enchiridion*. Existimo etiam, Prudentio nomen Amœni adhæsisse ex ipso opere, quod amœnum ab aliquo dictum fuerit. Weitzius ex codice, ut videtur, Goldasti Dittochæum hac inscriptione, et versibus antiquis decoravit: *Prudentii Amœni Diptychon, sive Tituli historiarum Veteris et Novi Testamenti. Incipiunt Tituli libri manualis amœni*. Reliquos versus habet in proleg. num. 244. Non dubito quin auctor vetus horum versuum *Manuale amœnum* vocaverit, sive librum manuum amœnum. Aliquis intellexit *Manuale Amœni*, ut *Facetus* quidam poeta nunc nominatur, quia in principio carminis anonymi vox *facetus* occurrit. Ex Gennadio quidem elogium petiitum est, ut cernere licet proleg. cap. 3, ubi eadem sunt verba *Exceptis personis*. Eadem fere ratione *Enchiridii* appellatio est conficta, quod liber facile manu gestari posset, sive esset manualis; et cum eo lemmata, seu tituli historiarum contineantur, *tituli historiarum* est vocatus. Minus mirum est vocabulum *tetrastichorum*, quod ex genere carminis petiitum: solet enim in antiquis codicibus Prudentii genus metri singulis carminibus affigi. In Rat. cod. elogium Prudentii ex Gennadio refertur, et cum in Gennadio plerique *Dittocheum*, nonnulli *Dirocheum* legant, Rat. habet *χρροχαιον*, addita glossa, *i. e. manuum librum*. Inque dubius læsi aliqui, indit, an *Chirocheum* a Prudentio scriptum crederem: sed *Di-tochæum* non mutandum decrevi. Hoc opusculum sæpius est seorsum editum, et in Bibliotheca Patrum inter opera Prudentii, et sub

Amœni nomine, ubi carmina e-se interpolata, monuit Heinsius. Præsertim manu in scriptis nusquam reperi inscriptionem *Diptychon*, seu *Diptychion*, ut restituendum suspicatus est Gifanius Indic. Lucr. pag. 359, verbo *MARE MAGNUM*, quia in jure occurrit multa mentio *Diptychi* et *Diptychii*, non quod in veteribus membranis hanc lectionem seu ejus vestigium invenerit, ut Cellarius asseruit: ait enim Gifanius, in vet. lib., et in Gennadii Vita Prudentii esse *Dittocheum*, *Dirocheum*, *Chirocheum*. Giselinus etiam agnovit in quibusdam vocari *Chirocheum*, quod manuale vertebant; sed auctoritate sui cod. et alterius Buslid. prætulit titulum *Tetrasticha de Veteri et Novo Testamento*; cujus similes sunt inscriptiones in Ansonio et aliis. Glossas hujus opusculi deprompsi ex Manuali biblico sacræ Scripturæ edito anno 1610, de quo vide proleg. cap. 4. Quamvis enim Joannes Fabricius Biblioth. Lat. vet. lib. III, cap. 2, num. 20 affirmet, eas glossas in Weitzii Prudentio obvias esse, falsum tamen id est, nam Weitzius ignorans eas glossas, quæ ante prodierant, ex cod. ms. paucis sunpsit, ut conferenti utrasque fiet manifestum. Labbeus, in Nov. Biblioth. mss. pag. 64, codicem ms. hujus operis Prudentiani laudat, qui emendator erat *Tetrastichis Manualis biblici Goldasti*. Imagines rerum, quas Prudentius describit, exstare plures depictas in antiquorum Christianorum sepulcris observare potes tom. III Antiq. Christ. doctissimi viri P. Thomæ Mariæ Mamachii, pag. 30 et seqq., ubi explanationes et significationes adducit. Barthius, cap. 12 lib. VIII *Adversar.*, ex multis locis similibus arguit, auctorem Dittochæi esse Prudentium, ex quo nos proficiemus, plura alia addentes. Eva primum candida columba, tum nigra dicitur, ut Psych. vers. 787, *Niveis tradit Deus ipse columbis*: nam quod ait Barthius, alibi Prudentium dixisse de Paulo, *Corvos mutare columbis*, hoc in ipso Dittochæo exstat vers. 192. Vide cap. 2 Genes. Plurimi vers. 2 scribunt *anguinum*, alii *anguineum*. Non semel hoc vocabulo usus est Prudentius. Pro *malcsuada* habent *malesuada* Vatt. N, Y, Z, AA, BB, CC, quos minime sequar.

4. In uno Vat. reperit Teolius *Mox draco dat nudis ficulnea tegmina victor*. In Vall. exstat *dat nudis ficulnea mox draco tegmina victor*. Barthius observat non esse ex textu sacri libri, sed ex interpretatione Judæorum, quod draco, seu Sotanas Adamo et Eve texuerit velamina ficulnea. At pro nostro poeta responderi potest ejus verba esse *dat victor draco tegmina*, non quod texuerit, sed quia causa fuit peccati, ex quo tegmina ficulnea consecuta sunt.

Titulus 2 abest a Vat. B. In Vatt. A, D, Alex., *Abel et Cain*. In Mar., Rat., Vat. I, *Cain et Abel*. Ald., et Thuan. *De Abel et Cain*. In Vallicellano nulli sunt tituli tetrastichis præfixi. Vide Genes. IV.

6. Gold., *occiptens*, mendum puto, pro *accipiens*. De hac historia Prudentius in præfat. Hamartigeniæ, ubi vers. 5: *Hic terrulentis, ille vivis surgitur*. In hymno Exsequiarum caro terrea, spiritus vivus dicitur, et in Hamartigenia caro exemplo Caini exprimitur et exponitur.

Titulus 3 in Vatt. B, I, Mar., Rat., et Thuan., *Arca Noe*. In Vat. A. Ald., *De Noe et diluvio*, cum Alex. In Vat. D, *De arca Noe et diluvio*. Vide Genesis cap. VIII.

3. Arca Noe.

- Nuntia diluvii jam decrecentis ad arcam
 10 Ore columba refert ramum viridantis olivæ :
668 Corvus enim ingluvie per fœda cadavera
 [captus
 Hæserat : illa datæ revehit nova gaudia pacis.

4. Ad ilicem Mambre.

- Hospitium hoc Domini est, illex ubi frondea
 [Mambre
 Armentale senis pertexit culmen : in ista
 15 Risit Sara casa, sobolis sibi gaudia sera
 Ferri, et decrepitem sic credere posse mari-
 [tum.

5. Monumentum Saræ.

Abraham mercatus agrum, quo conderet ossa

- A Conjugis : in terris quoniam peregrina mo-
 [ratur
669 Justitia, atque fides : hoc illud millibus
 [emptum
 20 Spelæum, sanctæ requies ubi parva favillæ est.
 6. *Somnium Pharaonis.*
 Bis septem spicæ, vaccæ totidem Pharaoni
 Per somnum visæ portendunt dispere forma
 Uberis, atque famis duo per septennia tempus
 Instare : hoc solvit patriarcha, interprete Chri-
 [sto.
 7. *Joseph a fratribus agnitus.*
 25 Venditus insidiis fratrum puer : ipse vicissim
 Cratera in farris sacco clam præcipit abdi,
 Utque reos furti Joseph tenet, auctio fallax

GLOSSÆ VETERES.

14. Pertexit, vel protexit, I.
 16. Ferri, dari, I.
 17. Quo, ut, I.
 19. Hoc illud, scilicet est, I.

20. Spelæum, spelunca, I.
 22. Portendunt, significant, I.
 23. Uberis, ubertatis, I.
 26. Cratera, scyphum, I.

COMMENTARIUS.

12. Heinsius lib. 1 Advers. posth., cap. 6, corrigi B
 vult *ratæ* pro *datæ*. Nihil opus est correctione. Teo-
 lius in verbo *hæserat* notat, Prudentium legisse juxta
 LXX, *Qui* (corvus) *egrediebatur, et non revertebatur.*
 Sed cur non juxta Vulgatam, quæ eodem modo
 legit?

Titulus 4 in Gisel. et Thuan., *Ilex Mambre.* Vatt.
 B, I, Rat., Mar., Weitz., *Ad ilicem Mambre.* Alex.,
De Abraham et hospitio ejus. Vat. D, *De hospitio Sa-*
ræ. Aldus, *De Abraham et hospitio.* Vide Genes.
 cap. xviii.

13. Vat. A, *hæc* pro *hoc*, male. In uno Vat. desi-
 derari *hoc* advertit Teolius, quod pariter abest a
 Vallic. Interpretes plures putant Abrahamum Do-
 minum ipsum, non angelos, hospitio excepisse, et
 SS. Trinitatis mysterium agnoscunt. In eadem sen-
 tentia est Prudentius Apotheos. vers. 28 et seqq.,
 ubi Abraham hospes Christi, hoc est Verbi di-
 citur.

14. Vat. A, mendose, *armentales enim.* Rat., Weitz.,
 Gold. apud Weitzium supra, *prætegit.* Prag., *præ-*
tegit. Mar., *pertexit.* Ald., Gis., Urb., *protegit.* Gol-
 dasto in Manuali biblico, *pertexit*, quod ex eodem
 Goldasto in textu indicavit Weitzius. Alexandr. quo-
 quo *pertexit*, ut alios omitam. *Culmen* aliquando su-
 mitur pro villi casa, ut apud Virgilium ecloga 1,
Pauperis et tuguri congestum cespitem culmen. Confer
 not. hymn. 4 Cath., vers. 14, *Stantes sub ipso cul-*
mine.

15. In Vall., *gaudia tarda*, et pro diversa scri-
 ptura *sera*.

Titulus 5. Plerique optimi, *Monumentum Saræ*
 pro titulo 5, nisi quod nonnulli scribunt *Sarræ.* Vat.
 D, *De Abraam et agro empto.* Aldus, *Abraham agrum*
emisse. Genes. xxiii.

17. Weitz., Gis., *mercatur*, cum Pal. et Goldasto
 Weitzii. Scripti fere omnes *mercatus*, sed in non-
 nullis mendose additur verbum substantivum *est*,
 nam *mercatus agrum* dicitur per epexegetim. Contra
 metrum vero est *mercatus est agrum*, quod in uno
 Vat. invenit Teolius. Heinsius cum Thuan., Egm. et
 nonnullis aliis, *cui conderet*, quod Aldus expresse-
 rat. Nostri plerique *quo*, ut Mar., Rat., Prag., Vall.,
 Vatt. I et Y. In Vat. D, *in quo.* In aliis tamen est
cui, ut Alex. et Vat. A. Etiam in nonnullis nostris
 est *mercatur* a secunda manu, scilicet in Mar. et
 Rat. Teolius edidit *quo*, sed in notis ad hunc ver-
 sum et ad vers. 105 Psychomachicæ videtur præ-
 ferre *cui*.

18. Vat. A et Palat., *moratus, perperam.*
 19. In uno Vat. apud Teol., *hoc illi millibus em-*
ptum.

20. Vall. contra metrum, *sepulcrum* pro *speluncam.*
Favilla pro defunctorum, quorum corpora non com-
 buruntur, reliquiis alibi etiam a poeta accipitur. Vide
 Cath. hymnum *Omni ora*, vers. 100, et hymn. *Ex-*
sequiar., vers. 142.

Titulus 6 est *Somnium Pharaonis* in plerisque.
 Aldus, *Pharao somnium vidisse.* Vat. D, *De somno*
Pharaonis. Adisis Genes. cap. Lxi et hymnum 6
 Cath., vers. 57.

21. In Rat., Prag., Goldasto apud Weitzium, Vat.
 uno apud Teol., *spicæ et vaccæ*, quod tenuit Wei-
 zius. In reliquis *spicæ, vaccæ.* Vall., *spicæ et totidem*
vaccæ.

22. Gise'innus ad oram, *portendunt visæ per som-*
num. Ita Sichardus.

23. In Bong. et Vat. I, *tum* pro *duo.* In Mar. etiam
dum, vel *tum*, supra *duo.* Pro *uberis* Vat. A *verbe-*
ris, mendose.

24. Hoc etiam sæpissime a Prudentio usitatum,
 ut Christum pro Deo, et Verbo divino ponat. Vide
 Cath. hymn. 4, vers. 68.

Tituli 7 lemma in plerisque, *A fratribus agnitus*
Joseph, vel *Joseph a fratribus agnitus*; hoc secundo
 modo habent Vatt. B, I, Alex., Mar., Rat. In Vat.
 D, *De Josephi venditione a fratribus.* Consule Genes.
 cap. Lxiv.

25. Vat. B, *venditur.*

26. Vat. A, male, *in terris sacco.* Fabr., Pal.,
Cratera in fratris sacco. Weitzius *crateram* cum Urb.
 Giselinus cum Goldasto in Manuali biblico et multis
 mss. vet., *cratera.* Aldus quoque *cratera*, et a Wei-
 zio allegatur pro *fratris sacco*; apud me habet in
farris sacco. Codices Vatt. recentiores, ut D, N,
 AA et alii, *in fratris sacco.* Alii, *farris sacco*, ut I,
 Q. In Vat. D, et Vallic., *in sacco fratris.* Vat. B,
 Mar., Rat., Prag., *Crateram in farris sacco.*

27. Heinsiani, Mar. a prima manu, Urb., Alex.,
 Vatt. A, I, Weitzius, Gisel. ad oram, Vallic., *auctio*
fallax, quam lectionem probant verba sequentis
 versus *veniaque pudescunt*, nempe venia a Josepho
 data ob auctionem seu venditionem ipsius, quæ tunc
 prodita fuit et manifestata. Legunt *actio fallax* Vatt.
 B, D, N, Q, Mar. a secunda manu, Rat., Prag.,
 Widm. et alii, qui intelligunt actionem, qua Jo-
 sephus fratres, rei gestæ ignaros, aliquandiu fe-
 sellit.

670 Proditur, agnoscunt fratrem, veniaque A
[pudescunt.

8. *Ignis in rubo.*

Sentibus involitans Deus igneus ore corusco

50 Compellat juvenem, pecoris tunc forte magi-
[strum.

Ille capit jussus virgam : sit vipera virga.

Solvit vincla pedum : properat Pharaonis ad
[arcent.

9. *Iter per mare.*

Tutus agit vir justus iter, vel per mare ma-
[gnum.

Ecce Dei famulis scissim freta Rubra deli-
[cunt,

53 Cum peccatores rabidos eadem freta mergant.
Obruitur Pharao : patuit via libera Mosi. B

10. *Moses accepit legem.*

Fumat montis apex divinis ignibus : in quo

GLOSSÆ VETERES.

35. Tutus agit, *protectus agit.* — Vel per mare,
vel etiam, l.

37. Montis apex, *Sinai*, l.

38. Saxorum pagina, *tabulæ*, l.

671 Scripta decem verbis saxorum pagina
[Mosi

Traditur, ille suos suscepta lege revisit .

40 Forma sed his vituli solus Deus, et Deus aurum.

11. *Manna et coturnices.*

Panibus angelicis albet tentoria patrum.

Certa fides facti : tenet urceus aureus exin

Servatum manna ; ingratis venit altera nubes,

Atque avidos carnis saturat congesta coturnix.

12. *Serpens æneus in eremo.*

45 Ferrebat via sicca eremi serpentibus atris,

Jamque venenati per livida vulnera morsus

Carpebant populum : sed prudens ære politum

Dux cruce suspendit, qui virus temperet, an-
[guem

13. *Lacus myrrhæ in eremo.*

Aspera gustatu populo sitiente lacuna

50 672 Tristificos latices stagnanti felle tenebat.

48. Cruce suspendit, *propter figuram mysticam*, l.

49. Lacuna, *fossa aquæ*, l.

50. Tristificos, *amaros*, l.

COMMENTARIUS.

36. Gis. ad marg., *veniaque pudescunt* cum plerisque; in textu *veniaque pudescunt*. Hoc verbo usus est Prudentius Cath. hymn. 2, vers. 26, et Apoth. vers. 776. Teolius ex uno Vat. notat *veniamque petiscunt* pro *petiscunt*, vel *petessunt* cum glossa *poscunt*. In Vall., male, *veniamque poscunt*, cuius glossa *petunt* cum pudore videtur facta pro *pudescunt*.

Titulus 8 in fere omnibus *Ignis in rubo*. Aldus *Mosem rubum vidisse ardentem*. Res narratur cap. iii et iv Exodi.

29. *Deus igneus* Prudentianum est, ut hymn. Cath. Circa exsequia, *Deus, ignee fons animarum*, et sæpe alias. Confer not. in vers. 1 ejus hymni. Hanc eandem historiam poeta noster complexus est hymno 5 Cath., vers. 31 et seqq., ubi similes phrascs. Vide etiam Apotheos. vers. 55 et seqq., *Sed tamen et sentiam*, etc.

Titulus 9, *Iter per mare*, ex scriptis et elitiis. Aldus, *Pharaonem in mari submersum*. Legi potest cap. xiv Exodi.

35. Idem poeta Cath. hymno 4, vers. 46, *U semper pietas, fidesque tuta*. Cyprianus in epistola ad Donatum extrema laudat *mentem in Deum solidam, fidem tutam*, quem locum frustra sollicitat Gronovius Observat. eccles. cap. 3, nam rectissime *fides tuta* dicitur. *Mare magnum* passim apud poetas, e Græco sumptum; de quo Gifanius Iudic. Lucr., verbo *MARE MAGNUM*. Celebris est hic titulus cujusdam veteris bullæ, et nunc Romæ recentis poematis Italici. In Vall. legitur *vel per mare Rubrum*, quod est glossæma.

34. Vat. A, mendose. *scissum* pro *scissim*. Bong., *sensim*. In hymno S. Vincentii, vers. 862, *Rubrum salum dehiscere*.

35. Ald., Prag., Alex., Vallic., *rapidos*; in aliis, *rabidos*.

In 10 titulo lemma *Moses accepit legem* cum Alex., Vatt. B, l, Mar., Rat., et Weitzio; in Gisellino et aliis, *accipit*. Aldus, *Mosi legem datam*. Relege cap. Exodi xix et xx, et Cath. hymnum 7, vers. 36 et seqq.

37. Vall., *Montis fumat apex*.

39. Error Vat. A, *rejussit* pro *revisit*.

40. Egin., Vat. A, *vitulis*, male, nam forma vituli Deus erat Hebræis.

Titulus 11. *Manna et coturnices*. Aldus, *Manna*

in deserto datum. Habes historiam Exodi cap. xvi, et Psychom. vers. 374, ubi occurrunt eadem fere verba *angelicus cibus et tentoria*.

44. Torn., *conjecta coturnix*. Hymno 5 Cath. multi ex his titulis comprehenduntur. In eo hymno, vers. 401 et seqq., de nube coturnicum, quam hic iterum refert.

Lemma tituli 12, *Serpens æneus in eremo*. Alii, *æneus*. Ita in Rat., sed recenti manu, prioribus abrais. Aldus corrigendus est *in remo* pro *in eremo*. Consule cap. xxi Numerorum.

45. Aldus, *Aspide sicca malo via deserebat eremi*; eodem prorsus modo Rat. recenti manu, prioribus erasis. Emendationes hujusmodi ineptis illis correctionibus debentur, qui ea quæ non intelligunt, audacter corrigunt. Notebant, secundam in *eremi* corripit, et eam ob rem novum versum invexerunt. In Vat. B recenti manu factum est *acris* pro *atris*, et interpungitur versus *Ferrebat via sicca eremi serpentibus; acris, Jamque venenati*.

46. In Urb., Pal. ac nonnullis aliis, *per vulnera livida*.

48. In Vat. A, *virus qui temperet*. In Vat., B, qui *verus*, sed factum qui *virus*. Vat. I, Weitz., *virus ut temperet*. Communior lectio, *qui virus temperet*.

Titulus 13. *Lacus myrrhæ in eremo* in Vat. B, Mar., Rat., Weitz., Thuan. In quibusdam scribitur *heremo*, ut in Vat. I. Giselinus habet *Lacus deserti amarus*. Aldus, *Moses aquas amaras per lignum in dulcedinem vertit*. Alex., *Lacus amara in eremo*. Videndum caput xv Exodi, et hymnus 5 Cath. de novo lumine vers. 93. Loco cit. Exod., vers. 23, id habetur: *Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amaræ: unde et congruum loco nom:n imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem*. Hinc Alexandrini inscriptio: *Lacus amara, fortasse Lacus mara*; in aliis, *myrrha*, quod ea sit amara. S. Paulinus epist. 27 ad Victricium: *Quibus (epistolis) mentem nostram de peccatis amaram, quasi myrrham illam in manu Moysi per lignum mysterii, etc.* Et Natali 8: *Quo myrrham tristem sacri dulcedine ligni In populi potus crucis immutavit imago; et mox, Quasi tristitia myrrhæ Po-la hominem mutat*. Prudentius enim hic, tum alibi usurpat *tristificos, contristare*, ut amarus significet. Vide Rosweydyum in not. ad Paulin., pag. 869.

Moses sanctus ait : Lignum date, gurgitem in A

[istum

Conjicite : in dulcem vertentur amara saporem.

14. *Elim lucus in eremo.*

Devenere viri, Mose duce, sex ubi fontes,

Et sex forte alii vitreo de rore rigabant

55 Septenas decies palmas : qui mysticus Elim

Lucus apostolicum numerum libris quoque

[pinxit.

673 15. *Duodecim lapides in Jordane.*

In fontem refluo Jordanis gurgite fertur,

Dum calcanda Dei populis vada sicca reliquit.

Testes bis seni lapides, quos flumine in ipso

60 Constituere patres, in formam discipulorum.

16. *Domus Raab meretricis.*

Procubuit Jericho : sola stant atria Raab.

Hospita sanctorum meretrix (tanta est fidei vis)

Incolumis secreta domus spectabile coccum

674 Ignibus adversis in signum sanguinis

[offert.

17. *Samson.*

65 Invictum virtute comæ leo frangere Samson

Aggreditur; necat ille feram : sed ab ore leonis

Mella fluunt : maxilla asini fontem vomit uitro.

GLOSSÆ VETERES.

53. Moysi, pro *Moyse*, Iso.

54. Vitreo, *lucido*, Iso.

55. Septenas decies, *septuaginta*, Iso.

56. Pinxit, *figurat*, I.

B 62. Meretrix, *al. meretrix*. — Tanta fidei vis, *est*, *vel erat*, I.

64. Offert, *scilicet seipsa*, I.

COMMENTARIUS.

51. Vat. unus apud Teol., *gurgite in isto*, quod reperitur etiam in Vallie.

52. Plerique veteres *cribunt concite*, non *conjicite*; quæ tamen nunc est orthographia communior. Vat. I, *concite*, et supra *et*, ut sit *concite*, et in *dulcem*. Bongars., *Concite*, et in *dulces vertentur amara saporis*. Legendum *conjicite*. Fabr., *Conjicite*, in *dulces vertentur amara saporis*.

Titulus 14 in Vat. B, *Elim locus in eremo*. Ita Alex., Mar., et Vat. I cum Weitzio et aliis. Rat. et Thuan., *Elim lucus in eremo*. Aldus, *De XII fontibus et LXXX palmis* (legendum LXX). Giselinus, *Fontes duodecim, et palmæ septuaginta*. Vide cap. xv Exodi.

53. Aldus, *Mosi duce*; alii, *Mose duce*, aut *Moyse*. Teol., *Moysi duce*, nescio an data opera.

55. Aldus ediderat qui *mysticus elim*, correxit qui *mysticus olim* : præstitisset non emendare. Scribendum quidem est *Elim* : sed Egm. habet *elim*; alii *Elim*, quod amplector cum Vulg. edit. sacræ Scripturæ.

56. Egm., *locus*. Ratio metri postulat *lucus*. Apostolicus numerus in duodecim fontibus signatus; numerus discipulorum, qui quodammodo apostolicus potest appellari, in palmis septuaginta. In Vulgata quidem legitur, septuaginta duos fuisse discipulos : sed in textu græco solum est ἑβδομήκοντα, septuaginta : de qua controversia vide Brugensem ad cap. x Lucæ, vers. 4, et criticos sacros. Nos Vulgatæ lectionem præferimus, et a Prudentio aliisque minorem numerum negligi defendimus. S. Iulianus cap. 9 de itinere deserti, tomo I PP. Toletanorum, p. 236, *Inde venit ad duodecim fontes aquarum dulcium, et septuaginta palmarum, quæ nobis ostendunt duodecim apostolos, et septuaginta discipulos*, etc. Alii habet Iulianus, quibus Dittochæum possit illustrare. Confer Isidorum, Quæst. in Exod. cap. 21, et quæ ex eo exscribit S. Martinus Legionensis, serm. 2 de Natali Domini, § 20, pag. 207 et seq., t. m. I operum, quæ ex autographo notis illustrata publicavit Segovizæ 1782 eminentissimus D. D. Franciscus Antonius de Lorenzana, archiepiscopus Toletanus, primas Hispaniæ, suis aliorumque scriptis editis de Ecclesiâ benemerentissimus, nunc ipsum, dum hæc edimus, merito suo ac summo omnium plausu in sacrum cardinalium collegium cooptatus.

In titulo 15 lemma *Duodecim lapides in Jordane*, quod exstat in Vat. B et I, Alex., Mar., Rat., Thuan. et aliis. Giselinus, *Lapides duodecim in Jordane*. Aldus, *Filli Israel Jordanem transeunt, et ex eo lapides colligunt*. Vide cap. iv Josue, et Cath. hymn. 12, vers. 177, ubi *refluens amnis* dicitur, et Hamartig. vers. 482, *Si ripis reflui Jordanis*.

58. *Wid.*, *populus*, non bene, pro *populis*. Vat. B, Rat., Mar., Prag., Weitz., Urb., Vat. I, *relinquit*.

Aldus, Alex., Gis. et alii, *relinquit*.

60. Sich., Gisel. ad oram, Fabr., Egm., Bong. supra, *ad formam*. Vall., *in forma*.

Titulus 16, *Domus Raab meretricis*, Thuan., *Raab meretrix*. Giselinus, *Domus Rahab*. Aldus, *Raab in Hierico speculatores recepit*. Cap. II Josue.

61. Ald., Fabr., Gisel. ad marg., *sola stant*; melius reliqui *sola stant*. Giselinus simile hoc putat licentia illi *via sicca eremi* supra vers. 45, *sed fuit*; nam ob *et* dictionis sequentis vocalis brevis sæpe producitur.

62. Nonnulli antiqui scribunt *meretrix*. Giselinus putat posse hunc versum contra omnium codicum fidem ita inverti, *vis tanta fidei est*, quamvis Prudentius aliis in locis semper secundam corripuerit. Scripti constanter, *tanta est fidei vis*, excepto Goldasto, qui in manuali biblico legit *tanta fidei vis*. Panlinus non semel secundam produxit, et in re simillima carm. de S. Joanne Bapt. habet : *Auscultat nato genitrix (vis tanta fidei)*. Ita legerem in Prudentio, si aliquando *e* in *fidei* produxisset, aut si membranæ paterentur. Carolus Cangius Annotat. in offic. Cicr. laudat hemistichium Prudentii *levisque fidei*, et reprehendit sciolos, qui ausi sunt ita mutare *fidei quoque plenus*. In operibus quæ exstant Prudentii hujusmodi hemistichium non comparet. Parrhasius vers. 428 Passionis Romani legit *Aliter præabor, quam fidei ut militent* : sed scripti et alii edui quos vidi habent *fidele*. Iso apud Goldastum in glossis legit *tanta fidei vis*, aut *vis tanta fidei*, nam addit *est*, *vel erat* pro glossa.

63. Weitz., Ald., Gis., Vall., et alii vulg., *incolumi secreta domo*, cum Alex. a prima manu. Goldastus, a Weitzio laudatus, Vat. B, Urb., Rat., Mar. a prima manu, *incolumis secreta domus*, et in Vat. B glossa *domus esse genitvum*, ut intelligamus, Raab esse securam domus incolomis, vel quod domus incolomis esset servanda. In Prag., *Incolumis secreta domo*, quod habet Mar. a secunda manu. *Spectabile coccum* vocat poeta funiculum coccineum, quo speculatores e fenestra suspensi fuerunt : de quo cap. cit. Josue.

Titulus 17. Ald., Vat. B, Mar., Rat., *Samson*. In Thuan., *Samson leonem necat*. Gis., Weitz., *Samsonis leo*. In Vat. A desideratur hoc tetrastichon, uti etiam in Vat. I. Decret quoque in Alex., sed subjectum est in fine paginæ. Barthius Prudentio adjudicandum censet, quamvis in suo codice illud non invenit. Abest præterea ab Egm. et Palat. apud Weizium. Historia exposita patet cap. XIV et XV Judicum.

67. Ald., Weitz., H ins., Teol., *asinæ*; alii, *asini*, quod verius est : nam sæpe in hoc loco sacra pagina *asinum*, non *asinam* vocat.

Stultitia exundat lymphis, dulcedine virtus. A

18. *Item Samson.*

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus ar-
[mat,

70 Pone faces caudis circumligat, in sata mittit
Allophylum, segetesque cremat. Sic callida
[vulpes

Nunc heresis flammam vitiorum spargit in agros.

19. *David.*

David parvus erat, fratrum ultimus, et modo
[Jesse

675 Cura gregis, citharam formans ad ovile
[paternum :

75 Inde ad delicias regis; mox horrida bella
Conserit, et funda sternit stridente Goliath.

20. *Regnum David.*

Regia mitifici fulgent insignia David :

Sceptrum, oleum, cornu, diadema, et purpura,
[et ara.

Omnia conveniunt Christo : chlamys, atque
[corona,

GLOSSÆ VETERES.

70. Pone faces, *post, juxta*, l.

74. Vulpis *pro vulpes*, l.

75. Nunc heresis, *scilicet, quæ*. — In agros, *id est, Ecclesiæ*, l.

75. Et modo, *et tantum*, l.

75. Inde ad delicias, *scilicet formans, id est addu-*

COMMENTARIUS.

68. Asino stultitiam indicari notum est.

Lemma tetrastichi 18. *Item Samson* in Vat. B, Mar. et Rat. Aldus, *De Samson*. Giselinus *Samsonis vulpes*. Thuan., *Samson vulpes capit*. Alex., *Samson*. Leges caput xv Judicum.

69. Egm., *mendose, trecentum*.

71. Ilac voce *allophylus* usus est Prudentius Hamartig. vers. 500. Vide notas. Hic pro *Philistæis* ponitur. Aldus, ut prima in *heresis* non esset brevis, ita hos versus reformavit : *Allophylum, segetesque cremat, nunc hæresis ignes, Callida quæ vulpes, vitiorum spargit in agros*. Reclamant scripti, et consuetudo Prudentii, qui primam in *heresis* semper corripuit. Pro *vulpes* alii *vulpis*, ut sæpe dictum est. Fabr., *quæ callida vulpes*.

Titulus 19. *David* in Rat., Mar., Vatt. B et I, Weitzio et aliis. Aldus, *David pastor ovium in regem evadit*. Thuan., *David Goliath sternit*. Giselinus, *David pastor*. Lege lib. I Regum xvi et xvii.

75. Vat. A, *Jessen*; melius *Jesse*.

74. Weitzius ex Egm. notat hanc lectionem variantem *olive*; ego voco mendum pro *ovile*.

76. Alii *Golian*, alii *Goliath* scribunt. Pugnam Davidis poeta descripsit Psychom. vers. 291 et seqq., ubi ait *fundati stridore*, quod nunc dicit *funda stridente*.

Tetrastichon 20. *Regnum David* in Mar., Rat., Vatt. B, I, Weitzio et aliis. Aldus, *David rex ungitur*. Thuan., *De regno David*. Giselinus, *David rex*. In Alex. hoc lemma et nonnulla alia sequentia desiderantur.

77. Egm., Vatt. A et Q, Alex., Heinsiani, *mitifici*. Plerique nostri, *mirifici*, ut Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., Urb., Vall., cum Ald., Weitz., Giselino aliisque multis. Itaque id retineri posset, licet non negem, verbo *mitificus* poetam usum aliquando. Paschalius, de Coronis pag. 47, lib. 1, cap. 15, hos versus laudat.

78. Mar., Vat. I, *oleum, et cornu*; alii, *oleum, cornu, sine et*.

80. Hoc quoque vocabulum Prudentianum est *altar*

80 *Virga potestatis, cornu crucis, altar olivum.*

21. *Ædificatio templi.*

Ædificat templum sapientia per Salomonis
Obsequium : regina Austri grave congerit au-
[rum.

Tempus adest, quo templum hominis sub pec-
[tore Christus

Ædificet, quod Graia colant, quod barbara
[ditent.

676 22. *Filii prophetarum.*

85 Forte prophetarum nati dum ligna recidunt
Fluminis in ripa, cecidit discussa bipennis.
Gurgite submersum est ferrum : sed mox leve
[lignum

Injectum stagnis, ferrum revocabile fecit.

23. *Captivitas Israel.*

Gens Hebræorum peccamine capta frequenti,

90 Fleverat exilium diræ Babylonis ad amnes :

Tum patrios cantare modos præcepta recusat,

GLOSSÆ VETERES.

ctus, l.

80. *Altar, crucis*, l.

84. *Gaza, bona operatio*. — *Barbara, inculti mores*, l.

90. *Exsilium, scilicet suum*, l.

pro *altare*, hymn. S. Cassiani vers. 100, et hymno S. Eulaliæ vers. 212. In Glossario nomine Isidori est *altar et altare*. Utuntur hac voce Alcuinus, Beda et alii.

C Titulus 21 est *Ædificatio templi* in Vatt. B, I, Mar., Rat., Gis., Thuan., Weitz. Aldus, *Salomon templum ædificat, et regina austri munera offert*. Vide lib. III Regum vi et x.

85. Egm., *sub tempore Christum*. Vat. A, *sub pectore Christum*. Vera lectio, *sub pectore Christum*.

84. Aldus, Gis. in textu, Palat., Alex., *quod Graia colant, quod barbara ditent*, et in Alex. glossa *GRAIA, id est Græca*. Ex Egmondano citat Weitzius, *quod Ia, fortasse quod dia*, nam in Vat. A est *quo dia colant, quo barbara ditent*, nescio quo sensu. In Vat. N, *Quo Gaza colat, quo barbara ditent*, et glossa *Quo, id est templo*. Urb., Vatt. B, I, Q, Iso et alii cum Weitz., *Quod Gaza colat, quod barbara ditent*. Consonant Mar. et Rat. In Prag. *quod Gaza colit, quod barbara dient*. Gis. ad marg., Goldastus in Manuali biblico, *quod Gaza colentum barbara ditent*. Hoc ipsum in Aldo esse Weitzius refert; non tamen sic exstat in mea editione. Sichardus habet *quod Gaza colant, quod barbara ditent*. In Vall., *quod Gaza colat, quo barbara dicet*, cum glossa *sanctificet*. Sed *dicet* a verbo *dico, dicas*, repugnat carmini. Gallandus *Gaza mendum esse putabat*.

Tetrastichon 22. Aldus, *De filiis prophetarum ligna cadentibus*. Weitzius, *Filii prophetarum ligna cadunt*; cæteri, *Filii prophetarum*. De quibus agitur lib. IV Regum vi.

Titulus 23. *Captivitas Israel* in plerisque. Aldus, *De captivitate Hebræorum*. Confer lib. IV Regum xx, et psalmum cxlvi.

89. Ilac quoque vox *peccamen* Prudentium redolet. 90. Teolius observavit in uno Vat., *ad arces*. Sed *ad amnes* verum est ex psalmo laudato. De hoc benedictio *diræ Babylonis ad amnes* vide proleg. num. 74, in nota.

91. Sichardus, *dum patrios*. Goldastus apud Weitzium, *Tum patrios cantare modos præcepta, recusat*

Organaque in ramis salicis suspendit amaræ. A

24. *Domus Ezechia.*

Hic bonus Ezechias meruit ter quinque per
[annos

Præscriptum proficere diem, legemque obeundi

95 Tendere : quod gradibus, quos vespera texerat
[umbra,

677 Lumine perfusus docuit sol versus in or-
[tum.

TESTAMENTUM NOVUM.

25. *Gabriel ad Mariam.*

Adventante Deo descendit nuntius alto

Gabriel Patris ex solio, sedemque repente

Intrat virginæam. Sanctus te Spiritus, inquit,
100 Implebit Maria : Christum paries, sacra virgo.

26. *Civitas Bethleem.*

Saneta Bethleem caput e. t. orbis : quæ protulit
[Iesum,

Orbis principium, caput ipsam principiorum.

GLOSSÆ VETERES.

95. *Hic, in hac domo, l.*

94. *Præscriptum, ætatis, l.*

95. *Tendere, prolongare. — Gradibus, lineis. —*

COMMENTARIUS.

Organa, quæ in ramis salicis suspendit amaræ. Idem habet Vat. l. Melius alii distinguunt præcepta recusat, Organaque.

92. In uno Vat. apud Teolium *amaris* exstat pro *amaræ*. De salice amara vile quæ notat Savaro ad Sidonium pag. 119 ex Virgilio, *salices carpentis amaræ*, ex Vitruvio, Plinio et Columella.

Titulus 24. Weitz., Mar., Vatt. B, I, *Domus Ezechia.* Giselinus, *Domus Ezechia regis.* Aldus, *De Ezechia rege.* Thuan., *De rege Ezechia.* In Rat. nullus titulus. In Urbinate tractata sunt hæc duo tetrasticha, primo loco ponitur *Domus Ezechia*, secundo *Captivitas Israel.* Lege lib. IV Regum xx.

95. Aldus, Alex., Egm., Gisel., quod *gradibus, quos vespera texerat umbra.* Et Giselinus quidem advertit, antea legi *tot gradibus quot*, quasi ipse primus restituisset, quod jam Aldus excuderat. Vatt. B, N, Urb., Mar., Prag., Rat. alique, *tot gradibus quot.* Alex. cum Giselino facit. Heins., *umbram* : secuti sunt alii.

96. Prag., *lumine profusus, vel præfusus.* Alii, *perfusus.* Vall., *lumine perfuso.*

Post hoc tetrastichum in Vat. B, et Mar., *Incipit de Novo Testamento.* Vat. I, Weitz., Rat., *Finis Velus Testamentum. Incipit Novum Testamentum. Maria et angelus Gabriel.* In Aldo solum id est *Adventus Domini.* In Thuan., *Testamentum Novum. Annuntiatio dominica.* Giselinus, *Testamentum Novum. Gabriel ad Mariam.* Alii aliter. Ea quæ sequuntur, usque ad titulum 39, exposita sunt Cath. hymn. 9, 11, 12, et Apoth. vers. 650 et seqq. Capitula Evangeliorum tantum indicabo. Annuntiatio dominica Lucæ cap. 1 narratur.

100. Etiam hac eadem quantitate Prudentius *Maria* dixit Apoth. vers. 643, et Psych. vers. 88. Pro *implebit* habent *implevit* Ald., Egm., Pal., Thuan., Oxon., Heins., Teol. et alii. *Implebit* magis congruit verbis Evangelii. In Rat. aliena et recenti manu, prioribus erasis, *O Maria, implebit*, ineptissime. Prudentius in verbis Lucæ videtur accipere *Spiritum sanctum* pro Verbo, ut fusius de eam ad vers. 266 lib. II in Symmach.

Titulus 26 *Civitas Bethleem*, seu *Bethleem*, seu *Bethleem* in Mar., Vat. B, Rat., Gis., Thuan., Weitz. alique. Aldus, *Bethleem caput orbis.* In Vat. I, *Civitas Bethleem* a prima manu. recte emendatum a secunda

Urbs hominum Christum genuit : qui Christus
[agebat

Ante Deum, quam sol fieret, quam lucifer esset.

678 27. *Magorum munera.*

105 Illic pretiosa magi sub virginis ubere Christo
Dona ferunt puero, myrrhæque, et thuris, et
[auri.

Miratur genitrix tot casti ventris honores,
Seque Deum genuisse hominem, regem quoque
[summum.

28. *Ab angelis pastores admoniti.*

Pervigiles pastorum oculos vis luminis implet

110 Angelici, natum celebrans ex virgine Christum.
Inveniunt tectum pannis, præsepe jacenti
Cuna erat, exsultant alacres, et numen ado-
[rant.

29. *Occiduntur infantes in Bethleem.*

Impius innumeris infantum cædibus hostis

Vespera, vel vespere, l.

101. *Bethleem, hec liquida, l.*

103. *Agebat, vivebat, l., Mar*

manu. Consule cap. II Matth., ubi *Bethleem* scribitur, sed poetis contractione uti licet.

101. Aldus probe ediderat *Sancta Bethleem caput est orbis, quæ protulit Iesum* : secundis curis improbe correxit *quæ protulit ipsum*. Prudentius non semel ex duabus primis *Iesum* unam longam fecit. Pro *Bethleem* alii scribunt *Bethlehem*, quod non reprehendo : nam synæresis fieri potest.

103. Mar., Rat., *hominem Iesum.*

104. Prag., Mar. a prima manu, Gold. in textu, *ante Deum, male.*

Tetrastichon 27. *Magorum munera.* Aldus, *Magi dona ferunt.* In Epiphaniæ hymno et Apotheosi hæc de magis historia simillimis verbis exponitur ex cap. II Matth.

108. Ald., Gis. in textu, *regemque supremum.* Scripti nostri, Heinsiani et Weitziani, *regem quoque summum.*

Titulus 28, *Ab angelis pastores admoniti* in scriptis cum Weitzio. Aldus, *Nuntiat pastoribus natum Christum.* Giselinus, *Angeli ad pastores.* Vide Lucæ cap. II.

110. Ald., Pal. et alii, *De virgine.* Mar., Rat., Vat. I, Weitz. alique, *Ex virgine.* Giselinus, *E virgine.*

112. Barthius observat, adeo tenacem phraseos esse Prudentium, ut *cuna* in singulari numero reperit ex Cath. hymno 11. Sed in eo hymno, vers. 93, legi solet *Et virgo feta, et cunulæ*, ut in notis docuimus.

Lemma tetrastichi 29, *Occiduntur infantes in Bethleem.* Ita Rat., Ald., Alex., Thuan. In Vat. I et Gold. Manuali biblico, *Occiduntur in Bethleem infantes.* Giselinus, *Infantium in Bethleem cædes.* Vat. B et Mar., *Occisio infantium in Bethleem.* Weitzius, *Occiduntur in Bethleem pueri.* Historiam habes Matth. cap. II.

113. In Thuan., *cædibus noctis*, emendatum *actis.* Alii, *hostis.* Herodes impius hostis dicitur etiam a Sedulio in hymno abecedarario, *A solis ortus cardine*, scilicet, *Hostis Herodes impie*, pro quo nunc recitamus, *Crudelis Herodes, Deum Regem venire quid timet?* ut metri ratio constet. Sed ut alias in Hymnodia Hispanica monui, dulcius restitui posset, *Herodes hostis impie* : atque ita fortasse Sedulius scripsit ; ita certe edidit Fabricius in poetis Christianis, sed, ut puto, ex coniectura Erasmi, non ex fide codicum.

Perfurit Herodes, dum Christum quaerit in illis, A

115 Fumant lacteolo parvorum sanguine cunæ,

679 Vulneribusque madent calidis pia pe-
[ctora matrum

30. *Baptizatur Christus.*

Perfundit fluvio pastus Baptista locustis,

Silvarumque favis, et amictus veste cameli,

Tinxerat et Christum: sed Spiritus æthere

[missus

120 Testatur tinctum, qui tinctis crimina donat.

GLOSSÆ VETERES.

117. Perfundit fluvio, *subaudi populum, l.*

121. Pinna, *sancta Ecclesia, vel penna, sicut Maximus, posito exemplo, qui ambulat super pennas, l.*

31. *Pinna templi.*

Excidio templi veteris stat pinna superstes.

680 Structus enim lapide ex illo manet an-
[gulus, usque

In sæclum sæcli, quem spererunt ædificanti s;

Nunc caput est templi, et lapidum compago
[novorum.

32. *Ex aqua vinum.*

125 Fœdera conjugii celebrabant auspice cœtu

Forte Galilæi: jam deerant vina ministris.

COMMENTARIUS.

115. Sæpe voce *lacteolo* utitur Prudentius; in re eadem vers. 699 Passionis Romani: *Tenerumque duris icibus tergum secent, Plus unde lactis, quam cruris, defluit.* Juvenalis de hædulo satira 11, *Qui plus lactis habet, quam sanguinis.* Ausonius de Otre's epist. 7, *Carnem lacteoli sanguinis indicat.* Martinianus S. gallensis in festivitate Innocentium poetam nostrum æmulatus est: *Salve, lacteolo decoratum sanguine festum.*

116. Prag., *ndis pro calidis.*

Titulus 30, *Baptizatur Christus*, ex Vatt. B, I, Mar., Rat., Alex. In Aldo, *Christus in Jordane baptizatur.* Idem in Giselino. Thuan., *Christus baptizatur.* Legitur caput Matthæi.

117. Mar., Rat., Vallic., Vat. I, Alex. a prima manu, Thuan., *perfundit*, quod ex suis amplexus est Weitzii. Alii, *perfundit*. Et syllabam et rem imitatum esse Prudentium ex hymno Jejunantium, monet Barthius ad hæc verba *pastus Baptista locustis*. Certe; sed cur alia quantitate *locustis* efferre debuit? Juvenalis pariter lib. 1, *Arvis qui solitus ruralibus esse locustas.* In Copa Lucerti, sive Virgii legebatur: *Nunc vero in gelida sede locusta sedet.* Burmannus, tom. I Anthol., pag. 716, cum aliis vult legi *lacerta*, sed rationem non afferunt cur debeat *o* in *locusta* esse longum. Fabricius. Comment. in poet. Christ., ait eos qui *locustas* putant esse Hispanorum *ragustas*, nondum probasse. Fabricius fortasse vult dicere *langoustas*, nam Hispanis nihil est *ragustas*.

118. Goldastus in Manuali biblico, *silvarum favis*, sine conjunctione *que*, quam exigit carmen. Male etiam Aldus, *amictu* pro *amictus*, et ridicule Vat. A, *camili* pro *cameli*.

119. Teolius ex uno Vat. indicavit *tinxit* pro *tinxerat*. At metrum non patitur *tinxit*.

120. Vat. unus apud Teol., *qui cunctis*, quod ego invenio in Vallic.

Titulus 31, *Pinna templi*, magno codicum scriptorum et editorum consensu. Confer Matth. cap. XXI, et psalmum cxvii, vers. 22: *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

121. In nonnullis vulg. *prima* mentum pro *pinna*. Barthius late exponit vulgarem traditionem veterum de pinna templi. Christiani quendam lapidem, qui templi pinna olim fuit, sepositum habebant pro lapide illo angulari, cujus similitudine dixerit de se Dominus, se nimirum ex seposito lapidem factum esse angularem. Unde religio, an supersutio, velut dicti quoddam testimonium lapidem quendam angulis conspicuum commonstrabat. Quod Barthius colligit ex hoc Prudentii loco, et ex Itinerario vetustissimo Burdigalensi, quod Petrus Pithæus edidit, ubi hæc legere licet: *Ibi est et lapis angularis magnus, de quo dictum est: Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes. Item ad caput anguli et sub pinna turris ipsius sunt cubacula purissima, ubi Salomon palatium habebat.*

Fragmenta ejusdem lapidis, quem *revolutum* dicebant, cum sanctis reliquiis pari veneratione colebantur, referente Gunthero monacho apud Canisium tom. V Antiquit. Eadem traditio usque ad recentiora tempora duravit, ut liquet ex Petro Bellonio, Observat. lib. II, cap. 83. Illud Barthio ultro concedo, verba sacre pagine, quibus Christus dicitur lapis angularis, de illo esse intelligenda, ut *ornamentum domus, vivus lapis*, et similia per figuram dicuntur. Et Prudentius quidem videtur ita de Christo sacra testimonia explicare, ut traditionem illam agnoscat. Cæterum nihil aliunde obstaret, quominus Dominus similitudine ejus lapidis, quem Christiani veteres ostendebant, dixerit Matth. XXI, 42: *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*; et vers. 41: *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, contretur eum*: cujus rei fama ad posteros permaneret. Cæterum si quis malit affirmare, Prudentium in hoc versu minime agnoscere traditionem illam vulgarem de lapide angulari superstite, neque, me invito, id affirmabit, neque facile revincetur.

125. Aliqui vulg., Vatt., N, Y, Z, AA, *spernunt*; *ve-niunt, spernant*. Giselinus ad oram 2 ed., *quem Judæi reproburunt*. Aliter scripti.

124. Sich., Ald., Rat., Prag. a secunda manu, Mar., Alex., Vatt. A, B, I, Q, Weitz. cum suis mss., et *lapidum compago novorum*. In Prag. a prima manu, et *lapidum compago priorum*. Gisel. in textu, et *laterum compago duorum*. Heinsiani et Gisel. ad marg., et *lapidum compago duorum*, quod exstat in Vall., Vatt. N, Y, Z, AA, BB. Barthius præfert *laterum compago duorum*. *Faciet enim*, inquit, *protuberantem angulum duobus sibi junctis eminentior, unde et lapis offensivus dicitur*. Sed recte procedit *lapidum compago novorum*, nam Christus caput est novi templi (Ecclesiæ) et *compago lapidum novorum*, ex quibus templum hoc consurgit, tanquam ex vivis et electis lapidibus. Ad Ephes. II, 19 et seq.: *Estis cives sanctorum, et domestici Dei: superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.*

Titulus 32, *Ex aqua vinum* in Alex., Thuan., Ald., Weitz. In Rat., Vat. I, *Aqua vinum*. Vat. B, Mar., *Aqua in vinum conversa*. Giselinus, *Vinum ex aqua factum*. Vide Joann. cap. II. Angelus M. Baudinius edidit Florentiæ anno 1746 Observationes in antiquam tabulam eburneam sacra quedam D. N. J. C. mysteria anaglyphico opere exhibentem. Anterior tabulæ hujus facies miraculum exhibet, quo Christus aquam sex hydriis contentam in vinum convertit.

126. Vatt. B, I, Rat., Weitz., *forte Galilæis jam deerant*; cæteri, ut edidimus. Prag., *deerant jam*. Gifanius ex vet. cod., pag. 438 Ind. Lucr. in *synecphronesi seu episynalopu* communem lectionem tenuit.

- Christus vasa jubet propter aquaria tym- A
[phis
681 Impleri; inde meri veteris defunditur
[unda.
33. *Piscina Siloa.*
Morborum medicina latex, quem spiritus horis
130 Eructat variis, fusum ratione latenti,
Siloam vocitant: sputis ubi collita cæci
Lumina Salvator jussit de fonte lavari.
34. *Passio Joannis.*
Præmia saltatrix poscit funebria virgo
Joannis caput, abscissum quod lance reportet
135 Incestæ ad gremium matris: fert regia donum
Psaltria, respersis manibus de sanguine justo.
682 35. *Per mare ambulat Christus.*
It mare per medium Dominus, fluctusque li- B
[quentes

- Calce terens, jubet instabili descendere cymba.
Discipulum: sed mortalis trepidatio plantas
140 Mergit, at ille manum regit, et vestigia firmat.
36. *Dæmon missus in porcos.*
Vincla sepulcrali sub carcere ferrea dæmon
Fregerat: erumpit, pedibusque advolvitur Iesu.
Aet hominem Dominus sibi vindicat, et jubet
[hostem
Porcorum furere greges, ac per freta mergi
57. *Quinque panes et duo pisces.*
145 Quinque Deus panes fregit, piscesque gemellos:
His hominum large saturavit millia quinque.
683 Implentur nimio micarum fragmine
[corbes
Bis seni: æternæ tanta est opulentia mensæ.
38. *Lazarus suscitatus a mortuis.*
Conscius insignis facti locus in Bethania

GLOSSÆ VETERES.

127. Vasa aquaria, *hydrias*, l.
128. Inde, *vel unda*.—Meri veteris, *vini nobilis*, l.
129. Latex, *scilicet erat*.—Spiritus, *scilicet ventus*,
vel flatus, l.
131. Siloam, *id est missum*, l.
134. Lance, *disco*, l.

135. Incestæ, *maculatæ, vel stupratæ*, l.
136. Saltria, *saltatrix*, l.
138. Calce, *pede*.—Instabili, *vento jactata*.—Cumba,
nave, aliter cymba, Iso.
139. Discipulum, *Petrum*.—Plantas, *scilicet ejus*, l.
144. Furere, *in furias agere*, l.

COMMENTARIUS.

127. *Vas aquarium* Varro dixit. Vide Lexicon Forcellini.
128. Gifan. loc. cit., verbo *UNDA*, legit *unde meri veteris defunditur unda*, et notat, doctum hunc poetam vini undam dixisse, ut Psych. vers. 570 *rorem vocat vinum*. Glossa Rat. interpretatur *undam copiam magnam*. Plerique habent *inde veri*; Giselinus *unde*. Fabr., *perfunditur*, pro quo alii *defunditur*, alii *diffunditur*, alii *difunditur*. In Vat. A mendum in signe ordo pro *unda*.
Titulus 33, *Piscina Siloa*, consentientibus plerisque scriptis, et editis. In cod. Vat. I, *Piscina Syloa*. Legendum cap. ix Joann., et Apoth. vers. 680.
129. Ald., Egm., *latet, quam*. Pal. et Vat. A, *latet, quem*, cum Heinsianis. In Vatt. B, l, Mar., Prag., Itat., Alex., Weitz., Gis. et aliis, *latex, quem*. Teol. in uno Vat. invenit *latet, quem correctum per latet, quam*. Aliqui habent *oris*, sed legendum *horis*.
130. Fabr., Ald., *fusam, scilicet medicinam*, quod ex correctione exstat in uno Vat. apud Teol.
132. Alex. a prima manu, *jussi*; Egm., *jussis*, mendose.
Tetrastichon 34, *Passio Joannis* in plerisque. Giselinus, *Cædes Joannis*. Weitzius *Passio Joannis Baptistæ*. Consule cap. xiv Matth.
135. Diligentiam Giselini in secundis curis effugit hoc mendum *salvatrix* corrigendum per *saltatrix*. Prag., *posuit, male*, pro *poscit*.
134. Aldus ita interpungit, *Joannis caput abscissum quod lance reportat. Incestæ gremium ud matris fert regia donum Psaltria*. Giselinus, Alex., Vat. A, *reportet*. Vat. B, Mar., Prag., Rat., *reportat*.
135. Fabr., Gis., in *gremium*.
136. Rat., Sichardus, Mar., Weitz., Urb., Vatt. B, l, Q, CC, *saltria*. Prag., Gis., *psaltria*. Alex., *psalteria*, correctum *psaltria*. Aldus, *paultria*. Vatt. D, N, *saltatrix sparsis*; Vall., *salta*, et supra *saltria*. Præfero *psaltria*. Macrobius lib. ii Saturn., cap. i: *Non desuere qui psaltriam intromitti peterent, ut puella ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine, et saltationis lubrico exerceat illecebris phitosophantes*. Ita etiam vocant Livius et Quintilianus. Vide Bulengerum, de Conviviis.
Titulus 35, *Per mare ambulat Christus*. Aldus, *Per mare ambulasse Christum*. Gis., *Christus per mare ambulat*. Ex Matth. cap. xiv.

PATROL. LX.

138. Pro *cymba* alii *cumba*, alii *cimba* habent.
139. Apud Weitzium Giselinus, *mortales*; sed alium Weitzius voluit indicare, nam Giselinus habet *mortalis*. In Oxon., *plantis*. Vide not. vers. seq.
140. Gifan. Ind. Lucr., verbo *MARE MAGNUM*, legit *mergitat*, non *mergit, at*. Giselinus, *mersitat*. In Egm., *plantas mergitur* eleganti Græcismo, ut putat Heinsius. In Oxon., *plantis mergitur*. Apud Weitzium in unis Gold., *mergitat*; in Pal., *mergitur*. Aldus, Weitz., Mar., Rat., Prag., Alex., nulliqua Vat., *mergit, at*. Aldus, *manum regit*; alii, *manum regit*; nonnulli, *manu regit*, ut Vatt. D, Z, AA, et Rott., quod Heinsius non audeat damnare: nam in simili versu Virgilii in *Æneid.*, *Trunca manum pinus regit, et vestigia firmat*, in pervestitis exemplaribus non paucis invenerat *manu*: et Prudentius Virgilium imitatus est.
Tetrastichon 36, *Dæmon missus in porcos*, ex scriptis et editis, Aldus, *Dæmonium missum in porcos*. Vide Matth. viii, Marci v, Lucæ viii.
142. In Rat. recenti manu, prioribus erasis, *pedibus revolutus Iesu*: de quo corrigendi vel corrumpendi potius genere sæpius locuti sumus.
144. Vatt. B, l, Mar., Rat. a prima manu, Sich., Gis. in textu, Weitz., *furiare*: quod æmulatus videtur Theodulfus de eadem re, *Das pecorum furiare greges, justissime judex* apud Heinsium. Horatius lib. i, oel. 25. *Quæ solet matres furiare equorum*. Heinsiani, Ald., Pal., Vall., Alex., Urb., Vatt. D, Q, Z, *raptare*. Vat. N, *captare*, Vat. A, *reputare*, quæ duo postrema penitus sunt rejicienda. In Mar. glos-a *GREGES, id est, per greges*.
Titulus 37, *Quinque panes, et duo pisces*, consentientibus omnibus editis et scriptis quos vidi.
147. Fabr., Gis., *minimo*. Alii, etiam Gifan. Ind. Lucr. verbo *Visu*, pag. 450, *nimio*. Dicit autem *nimio fragmen*, quod superfuisset, quasi superfluum, ut notat Mariettus. Hæc et alia de Christi miraculis simillimis verbis in hymno *Omni hora* et in Apoth. explicari, autem monui.
148. Egm., mendose, *opulentia* pro *opulentia*.
Titulus 38, *Lazarus suscitatus a mortuis*, ex præstantioribus mss., Aldo. Weitzio, et aliis. Gis., *Lazarus suscitatus*. Lege Joann. xi. Cætera desunt in Vat. A, qui corruptis inu- est in aliis quæ adsunt.

150 Vidit ab inferna te, Lazare, sede reversum. A
Apparet scissum fractis foribus monumentum,
Unde putrescentis redierunt membra sepulti.

39. *Ager sanguinis.*

Campus Hacheldemach sceleris mercedem nefandi
Venditus, exsequias recipit tumulosus humandas.

155 Sanguinis hoc pretium est Christi. Juda emi-
[nus arctat
Infelix collum laqueo pro crimine tanto.

684 40. *Domus Caiphæ.*

Impia blasphemi cecidit domus alta Caiphæ:
In qua pulsata est alapis facies sacra Christi.
Hic peccatores manet exitus: obruta quorum

160 Vita ruinosis tumultis sine fine jacebit.

41. *Columna ad quam flagellatus est Christus*
Vinctus in his Dominus stetit ædibus, atque
[columnæ
Annexus tergum dedit, ut servile, flagellis.
Perstat adhuc, templumque gerit veneranda
[columna,
Nosque docet cunctis immunes vivere flagris.

42. *Passio Salvatoris.*

165 Trajectus per utrumque-latus, laticem, atque
[cruorem

685 Christus agit. Sanguis victoria: lympha
[lavacrum est.

Tunc duo discordant crucibus hinc inde latrones
Contiguus: negat ille Deum, fert iste coronam.

43. *Sepulcrum Christi.*

Christum non tenuit saxum, non claustra se-
[pulcri:

GLOSSÆ VETERES.

153. Acheldemach, aliter Acheldama, nomen agri,
id est, ager sanguinis, Iso.

154. Exsequias, corpora, I.

159. Hic peccatores, hic, id est, talis, I.

161. Stetit, aliter stitit. — Atque columnis, scilicet
his, I.

165. Per utrumque latus, poetica exaggeratione
rei, I.

COMMENTARIUS.

Titulus 39, *Ager sanguinis*. Aldus, *Ager Acheldemach*. Factum narrat Matthæus cap. xxvii.

153. Aldus, *Acheldemach*. Mar., *Acholdema*, sed additum *ch*, ut sit *Acheldemach*, quod exstat etiam in Prag. In Rat., *Acheldemac*; in Gis., *Haceldema*. Weitzius, *Hacheldemach*. In Vulgata, *Haceldama*, quod in textum posset induci. Mazochius vol. III Spicileg. Bibl., pag. 55, probat, adhuc medio seculo XII hunc campum retinuisse nomen *Haceldama*, in eoque peregrinos fuisse tumultatos.

155. Aldus perperam, *Judæ minus arctat Infelix collum laqueus*. Vat. Q, Gis. ad oram, *Judæ nimis arctat Infelix collum laqueus*. Gis. ad marg. pro diversa lectione, Gifaninus in *MARE MAGNUM* Ind. Lucr., *Juda nimis arctat Infelix collum laqueo*. In Nomsio, *Judæ minus arctat Infelix collum laqueus*. Vatt. D, O, N, *Judas eminus arctat Infelix collum laqueus*. Vatt. Y, AA, (C, BB, *Judas eminus arctat Infelix collum laqueo*. In editione Parmensi male interpungitur: *Juda eminus arctat Infelix collum laqueo, pro crimine tanto*. Vera lectio est *Juda eminus arctat Infelix collum laqueo*, quam tenent Alex. (in quo supra est *laqueus*), Mar., Rat., Prag., Vatt. B, I, Z, Urb., Gis., Weitz., Val. et alii. Frustra conjicit Heinsius *Judæ manus arctat Infelix collum laqueo*. Frustra Gifaninus putat, Prudentium non ita locutum *Juda*; ut enim dicit *Helia*, *Belia*, et similia, sic *Juda* dicere potuit. Eleganter *eminus* ponitur ad significandum, *Judam* suspensum periisse. In passione Romani vers. 109, *Eviscerandum corpus eculeo eminus Pendere*. Cathem. hymno 9, vers. 109: *Hunc eminus aere ab alto*. Mariettus pro *eminus* suspicabatur *minus*, id est pretium. Sed repugnat metrum.

Titulus 40, *Domus Caiphæ*. Consule Matth. xxvi.

157. Ald., Urb., Alex. a secunda manu, Heins., Teol., ecce; alii, *alta*, cum Mar., Vatt. B, I, Rat., Prag.

159. Aldus, mendo-se, *peccato is*.

Tetrastichon 41. Giselinus, *Columna, ad quam Christus flagellatus est*. Alii ut posui in textu. Vide Marci xv.

161. Vatt. B, D, I, Prag., Rat., Mar., Weitz., atque columnis. Alex., Urb., Gis., A d., Pal. et alii, *columnæ*, quod magis placet: nam infra *veneranda columna*.

162. Vat. I, Rat. a prima manu, Mar. a prima manu, Weitz., *annexum tergum*. P. o *servile* in Mar.

erat *servire*, et glossa *scilicet potuisset*; postea factum *servile*.

163. De templo venerandæ Columnæ lego apud S. Hieronymum epist. 27, de Locis Hierosolymit.: *Ostendebatur illic columna, ECCLESIAE PORTICUM SUSTINENS, infecta cruore Domini, ad quam vinctus dicitur et flagellatus*. Hinc intelligis, quid sit *templumque gerit*. Beda in medio ecclesiæ suo tempore fuisse testatur. Meminit quoque columnæ hujus et miraculorum Gregorius Turonensis in lib. de Gloria martyrum. Vide Lipsium lib. II de Cruce cap. 4, ubi probat, *solitos ad columnam verberari*. Ea sacra columna nunc Romæ exstat in templo S. Praxedis. Quippe facile hæc memoria inter pios Christianos ad nos usque potuit et debuit conservari.

164. Egm., *immune-es*, male, pro *immunes*.

Titulus 42 idem in omnibus quos vidi, *Passio Salvatoris*.

165. In aliis, *transjectus*; in aliis, *trajectus*. Conjectura quorundam, legendum *Trajectusque latus dextrum*, ne scilicet utrumque latus dicatur trajectum, explosa est in not. ad Hymn. Cath. 9, vers. 86, ubi hanc singularem sententiam expendimus. Vel ex hoc solo tetrasticho asseri potest, Prudentium Dittochæi esse auctorem, sibi ubique constantem. In edit. Col'on. ad marg. ex vet. lib. notatum est, *laticemque cruorem* pro diversa scriptura, sed *laticem, atque cruorem* vera est scriptura. Gaspar Sagittarius edidit dissertationem de *laticera*, qua perforatum est latus Jesu Christi; de qua locutus sum in comment. loc. cit. Nonnulli eum vocant *Carolum Sagittarium*, quod nominis ejus sola prima littera exprimi solet C. Sed ea littera indicat Casparem, pro quo nos frequentius Casparem dicimus.

166. In Gold. glossa AGRI, *sudit*. Aldus, *victoria sanguis*. Alii plerique, *sanguis victoria*. In Aldo deest verbum substantivum *est* post *lavacrum*. Per sanguinem, qui e latere Salvatoris fluxit, martyrium, per aquam baptismum indicari multi aiunt. Orientius apud Martenium tom. V Anecd., *Martyrium sanguis sibi vindicat, unda lavacrum*.

Tetrastichon 43 deest in Aldo, Torn. et in multis codd. mss. Vide Matth. xxviii; et de resurrectione sanctorum qui dormierant, cap. xxvii, vers. 55. Verus hi non videntur Prudentiani; sed constat nihilominus ex antiquis monumentis, sepulcrum et resurrectionem pingi et sculpi olim con-uevisse. Exemplo

170 **686** Mors illi devicta jacet : calcavit abyssum. A
Sanctorum populus superas simul ivit ad oras,
Seque dedit multis tactuque oculisque pro-
[bandum.

44. *Mons Oliveti.*

Montis Oliviferi Christus de vertice sursum
Ad Patrem rediit, signans vestigia pacis.

175 Frondibus æternis præpinguis liquitur humor :
Qui probat infusum terris de chrismate donum.

45. *Passio Stephani.*

Primus inquit Stephanus mercedem sanguinis,
[imbri

GLOSSÆ VETERES.

175. Frondibus æternis, *semper virentibus*, I.
176. Probat, *confirmat*, I.
177. Imbri, *grandine*, Iso.
179. Fraudi, *crimini*, Iso.

Afflictus lapidum : Christum tamen ille cruentus
Inter saxa rogat, ne sui lapidatio fraudi
Hostibus. O prima pietas miranda coronæ!

687 46. *Porta speciosa.*

Porta manet templi, Speciosam quam vocita-
[runt,

Egregium Salomonis opus : sed majus in illa
Christi opus emicuit : nam claudus, surgere
[jussus

Ore Petri, stupuit laxatos currere gressus.

47. *Visio Petri.*

185 Somniat illapsus Petrus alto ex æthere discum

184. Damnatos currere gressus, *debilitatis sibi pe-*
ribus. — Damnatos, *debiles*, Iso, Vat. I. *Laxatos*,
Prag.

COMMENTARIUS.

sit nummus vetus eum Græca epigraphe *Anastasis*, B
sive resurrectio, sepulcro, militibus exterritis, etc.,
quem beneficio eminentissimi Stephani Borgiæ, an-
tiquitatum omnium studiosissimi et peritissimi, hoc
ipso tempore in sacrum cardinalium collegium ascrip-
ti, delineatum hoc loco repræsentat, ut iudicium fa-
cilis ferri possit.



Ex ære Vilitris in Museo Borgiano.

De simili nummo diu litigarunt Joannes Tristanus a
S. Amante et Jacobus Sirmondus. Eundem expendit
Franciscus Vavasor us cap. 2 de Forma Christi, et
parum exacte delineatum e suo museo cl. Victorius
exhibuit in comment. de Nummo æreo, ubi de anti-
quis imaginibus Christi disputat, et templum rotun-
dum vocat quod nos sepulcrum Christi diximus.
Sirmondus enim existimat, esse templum *Anastasin*
a veteribus dictum, et in loco resurrectionis erectum.

Titulus 44, *Mons Oliveti*. In Aldo, *Mons Olivetum*.
Lege cap. 1 Actuum apost.

173. Egm. et Gis. ad *omni oliveti* pro *oliviferi*.
Latinus recte *oliviferi* posuit pro *oliviferi*, quod reperit
in Torn.

174. Heins., Cif. ex vet. lib. ita interpungunt,
signans vestigia pacis Frondibus æternis : præpinguis
liquitur humor. Non placet : nam poeta videtur intel-
ligere vestigia quæ Christus, ad Patrem ascendens, D
dicitur impressa reliquisse : quæ *pacis* vocat, ad mon-
tem oliviferum alludens, et effectum ascensionis con-
siderans. Postea frondibus olivarum manasse humo-
rem ait, qui donum chrismatis significaverit. Appel-
lat autem *frondes æternas* olivæ, ut Virgilius lib. II
Georgic., *Palladia gaudent silva vivacis olivæ*, ut mys-
ticum sensum præteream. Sic hymno 12 Peristeph.,
vers. 54 : *Frondem perennem chrismatis feracem* de
oliva, melius quam alii *fontem*. De vestigiis in vertice
montis Oliveti impressis plura exstant Patrum testi-
monia, Augustini, Paulini, Severi Sulpicii, Optati,
Bedæ, quorum loca indicat Calmetus in Diet. Bibl.

175. In Rat. a prima manu, *linquitur*, recte emen-
datum per *linquitur*.

Titulus 45, *Passio Stephani*. In Vat. B, I, Mar.,
Rat., Weitzio, *Passio S. Stephani*. Vide cap. vi et vii
Act. apostolorum.

177. Vatt. B, I, Mar., Prag., Rat., *imbri*. Ald.,
Gis., Alex., Urb. et alii, *imbri*, more Lucretii et au-
tigniorum. Omitto Weitzium, qui, nesio ex quo e-
dice, *ymbre* edidit. In hymno S. Laurentii, vers. 371,
Stephanus per imbrem saxum.

178. Mar. a prima manu, *cruenta*.

180. Mar., Sieh., Vatt. B, I a prima manu, Q, A V,
Rat., Weitz., Vall., Gold. a prima manu, *misera*.
Multo magis probò *miranda* cum Ald., Gis., Alex.,
Prag. et aliis. *Primam coronam* vocat protomartyrem
Stephanum, pulchre alludens ad ejus nomen. Bem-
bus in hymn. ad S. Stephanum falso ait, minores nomen
Stephano ex martyrii corona fecisse : nam ante mar-
tyrium Stephanus vocabatur.

Tetrastichon 46, *Porta speciosa*. Ex cap. III Act.
apost.

181. Prag., minus bene, *speciosa*.

C 182. Manebat superstes pars atrii gentium a Salo-
mone constructi. Vide Villalpandum lib. III de Tem-
plo, cap. 9. Porta vero illa *Speciosa* ex ære Corinthio
fuisse a Josepho dicitur.

183. In multis antiquis mss., *clodus* ex usu veteri
pro *claudus*.

184. Ald., Gis. in textu, Alex., Torn., Gall., Rat.
pro diversa scriptura, Prag. pro glossa, *laxatos*. Vatt.
B, I, Q, AA, Urb., Mar., Prag., Rat. a prima manu,
Thuan., Weitz., Torn. in margine, Heinsius et alii,
damnatos. In Vat. I glossa, *debiles*. Confer glossam
Isonis. Heinsius ex *laxatos*, et apud Egm., *laxatos*,
conjecit *laxatos* : quæquam putat, eleganter et præ-
tice omnino dici posse *damnatos* gressus, ut Hamar-
tig. vers. 650 : *Damna aures, Pater alma, meas*. Teo-
lius conjecturæ Heinsii adhæsit, advertens tantum
duos Vatt. habere *damnatos*.

Lemma tituli 47, *Visio Petri*. In Mar. et Rat.,
Somnium Petri. Lege cap. x Act. apost.

185. Solent mystici visionem etiam claram, in men-
tis excessu a Deo infusam, *somnium* appellare. Pru-
dentius, semper sui similis, de Apocalypsi Joannis
evangelistæ hymn. 6 Cath., vers. 113 : *Tali sopora*
justus Mentem relaxat heros. Cum enim visiones fere
contingant in ecstasi seu alienatione mentis a sensibus
corporis, congruente vocabulo visiones pro similitu-
dinem *somnia* dicuntur. Somnium Epimenidis Cro-
tensis philosophi ad annos 57 aut 50, ut alii dicunt,
neque cujusdam pueri apud Plinium lib. VII, cap. 57,
ad annos 57 per mentis excessum explicant, qui eas
historias credunt : ac similiter dicunt, qui tuentur,
septem sanctos Dormientes somno captos in spelunca
ad ducentos fere annos revera dormisse, quod cl.
Josephus Simoniæ Assemanius tom. I Bibl. Orient.

Confertum omnigenis animalibus. Ille recusat A
Mondere : sed Dominus jubet omnia munda
[putare.

Surgit, et immundas vocat ad mysteria gentes.

688 48. *Vas electionis.*

Hic lupus ante rapax vestitur vellere molli :

190 Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus.

Mox recipit visum, fit apostolus, ac populorum
Doctor, et ore potens corvos mutare columbis.
49. *Apocalypsis Joannis.*

Bis duodena senum sedes pateris, citharisque,
Totque coronarum fulgens insignibus, agnum

195 Cæde cruentatum laudat : qui evolvere librum,
Et septem potu't signacula pandere solus.

GLOSSÆ VETERES.

188. Surgit, e somno, I.

192. Et ore potens, scilicet fit, Iso.

195. Qui evolvere, vel quia volvere, Iso.

COMMENTARIUS.

pag. 355 et seqq., multis rationibus conatus est persuadere. Vide hy num 10 Cath., not. ad vers. 56. S. Bernardus de sublimi animæ contemplatione explicat omnium sponsæ in Canticis cantic., ut dixi in comment. ad vers. 77 hymn. 6 Cathem.

Titulus 48, *Vas electionis.* Giselinus, *Paulus vas electionis.* Ad-is cap. ix Act. apost.

189. Prag. et Rat., *vestitus.* Nomina et adverbia locum præsentem demonstrantia, ut *hic*, in *his ædibus*, et similia, ostendunt hos titulos pro picturis quæ in templis exhiberi solebant fuisse compositos, ut dictum est num. 66 proleg. S. Paulinus de hujusmodi pictura Nat. 9 : *Quæ super exprimitur titulis, ut littera monstret Quod manus explicuit.* Ex eodem Paulino intelligitur cur duplicis Testamenti pictura duplex cibus, sive Dituchæum pos-it appellari : *Qui videt hæc vacuis agnoscens vera figuris, Non vacua fidam tibi pascat imagine mentem.*

190. Prag., fit dempto.

191. Vatt. AA, BB. fit apostolus apostolorum, perperam et contra metrum. Paulus doctor populorum dicitur, ut in hymn. SS. Apostolor. Petri et Paul. *gentium magister.*

Tetrastichon 49, *Apocalypsis Joannis.* Visio exponitur ex Apocalypsi cap. iv et v.

195. Ald., Mar., Rat., Prag., Vat. B, I, Gis. in textu, Weitz. et alii, *qui evolvere.* Alex., Thuan., Urb., Vat. Q, Egm., *qui volvere.* Gisel. ad mar., *quia volvere.* Diversa lectio in Vall. et Vatt. Y, Z, AA, BB, CC, *qui solvere.* Et placet hæc lectio, quæ propius accedit ad Apocalypsis verba : *Aperire librum, et solvere signacula ejus.* Cæterum gravior est auctoritas codicum, in quibus est *evolvere* : et *evolvere* pro *aperire* recte de volumine dicitur. In Vat. I, post ultimum versum, *Expliciunt tituli historiarum.* In Goldasti Manuali biblico hoc ipsum, et postea, *Sequuntur glossæ Isonis.*

PRÆFATIO LIBRI PRIMI CONTRA SYMMACHUM.

689 Paulus præco Dei, qui fera gentium
Primus corda sacro perdomuit stylo,
Christum per populos, ritibus asperis

C Immanes, placido dogmate seminans,
5 Immansueta suas ut ceremonias
Gens pagana Deo sperneret agnito,

GLOSSÆ VETERES.

1. Paulus, *quia grande negotium est vincere vipeream linguam tanti oratoris, præmisso exemplo Pauli apostoli, quem vipera momordit, sed non læsit, tiam ipse invocat divinum auxilium contra vipereum documen-*

tum, Prag.

2. Stylo, *prædicatione, Iso.*

4. Immanes, *feroces, vel crudeles.* — Seminans, *docens, I.*

COMMENTARIUS

Inscriptionem apposui quam habet Mar. In Vat. A, nullus est titulus. In Alex., *Incipit contra orationem Symmachi liber I.* Ald., *contra Symmachum liber I.* Egm., *Contra Symmacon.* Boher. prior, *Contra orationem Symmachi.* In Vat. T, qui glossemata continet, *Contra Symmachum lib. I. Nunc de præfatione.* Alicubi a primo verbo hic liber vocatur *Paulus.* Vide alia cap. 4 proleg. Juretus et Grangæus peculiaribus commentariis hos libros illustrarunt. Ansaldo sermone Italico convertit, de quibus a nobis dictum cap. 3 proleg. Juretus elegantissimos hos libros dicit, eisque Symmachi rationes accurate refelli, atque convelli affirmat. Usus est vetustissimo codice, ex cujus collatione varietates Scripturæ exhibet.

V. 1. Nomen *præco Dei* apostolis a primis Ecclesiæ sæculis tribuebatur, ut cernere licet in Vita S. Petri, quæ S. Clementi attribui solet. Sæculo iv videtur fuisse in nonnullis Ecclesiis præco, qui fideles ad ecclesiam convocaret. B. Eusebius episcopus Alexandrinus in oratione de Die dominico : *Vocat ad ecclesiam præco (ὁ κήρυξ), omnes somnum obtendunt et infirmitatem.* Prudentius Paulum *præconem Dei* nominat,

Petrum vero in præfatione lib. ii, *summum discipulum Dei*, ut unicum Ecclesiæ caput innuat.

4. Oxon., *placido dogmate.*

5. Egm., *et, male, pro ut.* Ald. et Teol. scribunt *cærimonias*; melius *ceremonias*, aut *ceimonias*, ut metro consulatur. Heinsio non displicet *jam mansueta* in priori Rott. Potest etiam accipi *immansueta* pro *mansueta*, ut *infractus* pro *fractus*. Giselinus ait, in excusis duo esse verba in *mansueta*, quod vitium putat contigisse ex inepto illo et aspero scribendi modo *immansueta, inlustris, inludo, inradio*, et auctoritate Virgilio, Ciceronis, M. Scauri, Prisciani, Servii contrariam scribendi rationem tueri conatur. Nunc plerique aliter sentiunt, et a *pellare*, aliaque asperiora me non rivali libenter scribunt.

6. Mar., *mens pagana.* Melius *gens*, agitur enim de Apostolo gentium. *Paganus* pro ethnico et gentili, sive idolorum cultore, accipitur a Christianis scriptoribus. Orosius lib. i, cap. 1 : *Præceperas mihi uti adversus vaniloquam pravitatem eorum qui alieni a civitate Dei, ex locorum agrestium compitis, et pagis pagani vocantur, vire gentiles, etc.* Alii alias rationes hujus signifi-